

Список використаних джерел

1. Докучаев В. В. Наши степи прежде и теперь / В. В. Докучаев. – М.–Л.: ОГИЗ. – Сельхозгиз, 1936. – 116 с.; Ковда В. А. Великий план преобразования природы. – М.: Изд.–во АН СССР, 1952. – 110 с.; Борейко В. Е. История охраны природы Украины (X век – 1980 г.) / В. Е. Борейко. – К.: Киевский эколого-культурный центр, 1997. – Т.2. 1941–1980. – 192 с.
2. Сукачев В. Н. Великий Сталинский план преобразования природы степных и лесостепных районов нашей страны / В. Н. Сукачев // Вопросы географии. Сб. девятнадцатый, 1950. Преобразование природы и хозяйства Союза ССР. – М.: Государственное изд.–во географической литературы, 1950. – С.5–22.
3. Вакулук П. Г. Лісовідновлення та лісорозведення в Україні: Монографія / П. Г. Вакулук, В. І. Самоплавський. – Х.: Прапор, 2006. – 383 с.
4. Басун О. П. Діяльність професор Б. Г. Іваницького в контексті розвитку агролісомеліоративної дослідної справи в Україні (кінець XIX – перша половина XX ст.) / О. П. Басун: Автореф. дис... к–та іст. наук: 07.00.07 / Українська академія аграрних наук; Держ. наук. с.–г. бібліотека УААН. – К., 2007. – 19 с.
5. Гак Д. В. Великие стройки коммунизма и преобразование природы / Д. В. Гак, И. Н. Романенко. – Симферополь: Крымиздат, 1952. – 117 с.
6. Добровольский Г. В. Почвенные ресурсы России за 150 лет / Г. В. Добровольский // Россия в окружающем мире. – М.: ЭКСМО, 2002. – С.117–119.
7. Сліпченко П. С. Величні будови сталінської епохи на Дніпрі: Стенограма публічної лекції / П. С. Сліпченко. – К., 1951. – 51 с.
8. Довідка про можливості забезпечення запланованого зростання енергії // Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.80. – Спр.698.
9. Жеребкін Г. П. Великі будови комунізму на Дніпрі і розвиток промисловості Півдня Української РСР / Г. П. Жеребкін. – К.: Наукова думка, 1952. – 180 с.
10. Довідка про стан організації боротьби з ерозією ґрунту лісгоспах та ЛМС Луганської області // Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.5105. – Оп.2. – Спр.242.
11. Постановление Совета Министров СССР от 17 августа 1950 г. «О переходе на новую систему орошения в целях более полного использования орошаемых земель и улучшения механизации сельскохозяйственных работ // Известия. – 1950. – 18 августа.

References

1. Dokuchaev V. V. Nashi stepi prezhde i teper' / V. V. Dokuchaev. – M.–L.: OGIZ. – Sel'hozgiz, 1936. – 116 s.; Kovda V. A. Velikij plan preobrazovanija prirody. – M.: Izd.–vo AN SSSR, 1952. – 110 s.; Borejko V. E. Istorija ohrany prirody Ukrainy (X vek – 1980 g.) / V. E. Borejko. – K.: Kievskij jekologo–kul'turnyj centr, 1997. – T.2. 1941–1980. – 192 s.
2. Sukachev V. N. Velikij Stalinskij plan preobrazovanija prirody stepnyh i lesostepnyh rajonov nashej strany / V. N. Sukachev // Voprosy geografii. Sb. devjatnadcetnyj, 1950. Preobrazovanie prirody i hozjajstva Sojuza SSR. – M.: Gosudarstvennoe izd.–vo geograficheskij literatury, 1950. – S.5–22.
3. Vakuljuk P. G. Lisovidnovlennja ta lisorozvedennja v Ukrai'ni: Monografija / P. G. Vakuljuk, V. I. Samoplav's'kyj. – H.: Prapor, 2006. – 383 s.
4. Basun O. P. Dijal'nist' profesor B. G. Ivanyč'kogo v konteksti rozvytku agrolisomelioratyvnoi' doslidnoi' spravy v Ukrai'ni (kinec' XIX – persha polovyna XX st.) / O. P. Basun: Avtoref. dys... k–ta ist. nauk: 07.00.07 / Ukrai'ns'ka akademija agrarnyh nauk; Derzh. nauk. s.–g. biblioteka UAAN. – K., 2007. – 19 s.
5. Gak D. V. Velikie strojki kommunizma i preobrazovanie prirody / D. V. Gak, I. N. Romanenko. – Simferopol': Krymizdat, 1952. – 117 s.
6. Dobrovol'skij G. V. Pochvennye resursy Rossii za 150 let / G. V. Dobrovol'skij // Rossiya v okruzhajushhem mire. – M.: JeKSMO, 2002. – S.117–119.
7. Slipchenko P. S. Velychni budovy stalins'koi' epohy na Dnipro: Stenograma publichnoi' lekcii' / P. S. Slipchenko. – K., 1951. – 51 s.
8. Dovidka pro mozhylyosti zabezpechennja zaplanovanogo zroshennja energijeju // Central'nyj derzhavnyj arhiv gromad's'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F.1. – Op.80. – Spr.698.
9. Zherebkin G. P. Velyki budovy komunizmu na Dnipro i rozvytok promyslovosti Pivdnja Ukrai'ns'koi' RSR / G. P. Zherebkin. – K.: Naukova dumka, 1952. – 180 s.

10. Dovidka pro stan organizacij' borot'by z erozijeju gruntu lisgospah ta LMS Lugans'koi' oblasti // Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhij organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.5105. – Op.2. – Spr.242.

11. Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR ot 17 avgusta 1950 g. «O perehode na novuju sistemu oroshenija v celjah bolee polnogo ispol'zovanija oroshaemyh zemel' i uluchshenija mehanizacij sel'sko-hozjajstvennyh rabot // Izvestija. – 1950. – 18 avgusta.

Chepurda A. N., candidate of sciences (philology), associate professor, head of tourism and hotel and restaurant business, Cherkasy State Technological University (Ukraine, Cherkasy), anna_chepurda@ukr.net

Historical retrospective formation of the concept «Great plan transformation of nature»

Displaying historical retrospective of theoretical and practical experience changing environmental conditions in the period of soviet power in Ukraine, that analyzes the prerequisites for the formation of the concept of «Great plan transformation of nature».

It is noted that after coming to power of the Bolsheviks they face the problem of food security of the country. In addition to restoring the country's agriculture destroyed by the fighting, the Soviet government embarked on its modernization and reduction of dependence on natural crop conditions.

It is shown that the restoration of soviet power the country's agriculture destroyed by fighting during the First World and the Civil War was aimed at its modernization and reduction of dependence on natural crop conditions.

Keywords: researchers, irrigation system, belts, plan, shelterbelts, decree, soviet government.

* * *

УДК 339.16.012.23:334.726

Власов В. І.,
доктор сільськогосподарських та економічних наук, професор, головний науковий співробітник, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України (Україна, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Хвилі міжнародної торгівлі та особливості її розвитку

Мета – надати оцінку процесам розвитку світової торгівлі. Методи досліджень – аналіз розвитку за даними міжнародних установ світової торгівлі за період 1990–2014 рр. з визначенням особливостей цих процесів і хвиль її глобалізації. Основні висновки: 1. Вимушеність дій країн в межах правил «золотої корсету»; 2. Глибока інтеграція фінансової сфери при формуванні потужного фінансового світового ринку; 3. Зростання потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ); 4. Тенденція покращення торговельного балансу (експорт–імпорт) транзитивних країн; 5. Зростання обсягів внутрішньої торгівлі (експорту) в межах регіональних торговельних угруповань; 6. Зміна структури експорту основних товарів при зростанні питомої ваги обсягів експорту природного газу, нафти і нафтопродуктів; 7. Хвилеподібне зростання світових обсягів експорту; 8. Поступове зменшення влади політичних інституцій і вихід на авансцену світової політики величезних фінансових ресурсів; 9. Стрімкий розвиток інформаційних технологій; 10. Безпрецедентне посилення транснаціональних компаній; 11. Гіпертрофована хвиля міграції населення; 12. Делегування державами частини своїх повноважень наддержавним установам і організаціям; 13. Зростання країн з різним рівнем економічного розвитку; 14. Подальша лібералізація торгівлі.

Ключові слова: світова торгівля, експорт, економічний розвиток, хвилі глобалізації світової торгівлі, відкритість економік, глобалізаційний вплив, система.

Головною рушійною силою, яка формує світову економіку й економіку кожної країни, є торгівля, темпи обсягів якої випереджають темпи зростання ВВП, і транснаціональні компанії (ТНК). При цьому необхідно відмітити дуже цікавий факт: як би хто ні трактував реалії розвитку світової торгівлі і посилення ролі ТНК (з одного боку це формоутворюючі сили глобалізації, а з іншого – сили, які є основою глобалізму), головним чинником є те, що внаслідок започаткованих у 1978 році економічних реформ у комуністичному Китаї, а потім політичних, та економічних перетворень у країнах

соціалістичного табору на теренах Центральної і Східної Європи та колишнього СРСР, світ нарешті прийшов до однакового мислення – економічне зростання є неможливим без єдиних підходів до процесів ринкової економіки і вільної торгівлі.

При цьому особливості цих процесів, за нашою оцінкою, наступні:

1. Країнами-глобалізаторами було сформульовано правило «золотого корсета», згідно з яким кожна країна, що входить до світового поділу праці, повинна підкоритися таким вимогам: основним двигуном економічного розвитку стає приватний сектор економіки, країна тримає низький рівень інфляції і зберігає стабільність цін при скороченні адміністративного апарату держави і розробці збалансованого бюджету. Одночасно максимально скорочуються імпорتنі тарифи при відмові від квот на імпорту продукції та зростання експорту. На фоні цього обов'язковим є приватизація державних підприємств і роздроблення внутрішніх монополій, відмова від регулювання руху капіталів при відкритості індустрії країни і надання права іноземцям купувати будь-які акції, цінні папери та землю.

2. Глибока інтеграція фінансової сфери при формуванні потужного світового фінансового ринку, база якого – сучасні інформаційні технології, які наблизили майже впритул основні фінансові центри і контрагентів, що користуються послугами цих центрів, скоротивши час на фінансові операції і знизивши вартість такого обслуговування. Крім того, відбулася дерегуляція банківської діяльності при знятті обмежень на проведення фінансовими інститутами різнобічних фінансових операцій, що сприяло формуванню фінансових холдингів, які надають клієнтові широкий набір послуг – від кредитування до страхування фінансових ризиків і торгівлі ф'ючерсами. Внаслідок цих тенденцій у світі сформувалася потужна система транснаціональних фінансових установ (ТСНФУ).

3. Зростання потоків прямих іноземних інвестицій (ПІІ), що посилилися після послаблення контролю за переміщенням капіталу із розвинутих країн і формування більш прийнятної політики для інвестування капіталу країнами, що розвиваються. Це забезпечило, за даними UNCTAD, зростання притоку ПІІ від 7,4 млрд. дол. США в 1980 році до 681,4 млрд. дол. США у 2014 році, або в 92 рази проти десятикратного до розвинутих країн. При цьому, якщо у 1980 році в азійські країни, що розвиваються було спрямовано лише 0,57 млрд. дол. США, або 0,01% світового обсягу, то у 2014 році вже 465,3 млрд. дол., або майже 38%. В тому числі до Китаю 128,5 млрд. дол., або 10,5% світових, при підвищенні порівняно з 3,5 млрд. дол. США у 1980 році, або в 36,7 разів. Посиленню космополітичності капіталу сприяла лібералізація режимів прямих зарубіжних інвестицій, коли протягом 1992–2006 рр. у законодавствах багатьох країн було прийнято понад 2200 змін, спрямованих на лібералізацію залучення інвестицій [13].

При цьому останні роки спостерігається перевищення обсягів відтоку інвестицій над ввезенням, що зумовлено насамперед змінами напрямів їхнього руху по групі розвинутих країн – 324,3 млрд. дол. США, 2014 р., тоді як по групі країн, що розвиваються, навпаки притік

інвестицій перевищив обсяги їх відтоку на 213,3 млрд. дол. США, 2014 р. [13].

4. Тенденція покращення торговельного балансу (експорт–імпорту) транзитивних країн з – 8,9 в середньому за 1989–1991 роки до + 203,5 млрд. дол. США за 2012–2014 роки, відповідно в групі країн, що розвиваються, з + 15,5 до + 499,0 (у т.ч. Китай з + 3,4 до + 290,7) при його погіршенні в групі найменш розвинутих з – 7,8 до – 42,1 і розвинутих країн з – 121,7 до – 737,1 дол. США (в т.ч. США з – 113,0 до – 777,4) [10].

5. Зростання обсягів внутрішньої торгівлі (експорту) в межах регіональних торговельних угруповань порівняно зі зниженням за їх межі [13].

6. Зміни, за нашими розрахунками, структури експорту основних товарів за 2005–2014 рр. при зростанні питомої ваги обсягів експорту природного газу, нафти і нафтопродуктів в загальному експорті розвинутих країн при зниженні її в групі країн, що розвиваються, а також посиленні експорту розвинутими країнами дорогоцінних металів і медикаментів і медичних інструментів [13].

7. Після підйому темпів зростання світових обсягів експорту, викликаного підписанням угоди щодо створення СОТ, до 8,4% середньорічних за 1990–2000 роки проти 7,0% за попереднє десятиріччя, нове підняття до 13,7% у наступне десятиріччя з падінням до 2,4% за 2010–2014 рр. Зміна темпів відбулася синхронно в усіх групах країн: що розвиваються, транзитивні й розвинуті при особливо помітних у перших: відповідно 3,8; 14,4 і 21,2% при водночас загальмуванні темпів зростання в групі розвинутих країн відповідно з 8,6 до 6,7 і навіть падінні до 0,8% за 2010–2014 рр. [13].

8. Поступове зменшення влади політичних інституцій і вихід на авансцену світової політики економічних інституцій з величезними фінансовими ресурсами.

9. Стрімкий розвиток інформаційних технологій з формуванням реальної глобальної інформаційної системи, яку започаткувало супутникове телебачення і в гігантських масштабах розвинув Інтернет. Станом на грудень 1995 року за даними Internet World Usage Statistics користувачів Інтернету у світі було 16 млн. при першому подвоєнні у 1996 році, другому у 1998 році, а в червні 2016 року таких було понад 3,6 млрд. при зростанні з 2000 року на 91823% [16].

10. Безпрецедентне посилення транснаціональних компаній і збільшення кількості останніх, а головне присутність їх у вигляді філій в інших країнах, обсяг продажу яких за даними UNCTAD зріс з 1982 по 2012 р. від 2,5 до понад 26 трлн. дол. США, а експорт становив понад 7,5 трлн. дол. США, або майже третину світових обсягів [13].

11. Гіпертрофована хвиля міграції населення, відмінність якої від міграції у XIX ст. полягає в тому, що у той час люди мігрували з Європи до Нового Світу, тоді як нині відбувається міграція людей з перенаселених бідних країн Африки, Азії та Латинської Америки до заможних Європи, США і Канади у пошуках роботи і кращого життя при надзвичайному посиленні хвилі біженців Близького Сходу [3].

12. Делегування державами частини своїх повноважень різним регіональним і міжнародним установам, більша частина яких так чи інакше пов'язана з ООН.

13. Зростання нерівності країн з різним рівнем економічного розвитку. Якщо за період 1990–2014 років ВВП на одну особу в розвинутих країнах зріс в середньому на 43571 дол. США, то в країнах, що розвиваються, лише 5691 дол. США. Таким чином розрив між цими групами країн зріс з 18830 дол. США у 1990 році до 37880 дол. США у 2014 році, або у 2 рази [наші розрахунки за даними – 13].

14. Подальша лібералізація умов торгівлі при поширенні правил ринку, який є найбільшою інституціональною вигадкою людства, зі створенням унікального механізму передачі інформації всім учасникам ринку через ціни при всепланетному запровадженні такого вирішального інструменту ринкової економіки як приватна власність, комбінація яких позитивно впливає на економічний прогрес через вмиле управління майном, ефективне (нажаль не завжди) використання ресурсів при водночас приділенні все більшої уваги збереженню ресурсів для майбутніх поколінь.

При цьому дуже цікавим, на наш погляд, є висновок американського дослідника Дж. Бхагвати щодо оцінки «нечесної торгівлі» розвинутих країн з бідними країнами, яка (оцінка), на його думку, притаманна, насамперед, бідним країнам, і що внаслідок некоректних узагальнень загроз з боку глобалізації у сфері торгівлі вони (загрози) часто перебільшуються [2, с. 10].

Оскільки однією з головних рушійних сил глобалізаційних процесів, що формує світову економіку й економіку кожної країни, є торгівля, то автор зробив оцінку ролі останньої та її трансформацію з виділенням трьох хвиль глобалізації світової торгівлі.

Але насамперед зазначимо, що сучасним хвиллям міжнародної торгівлі передувало формування чотирьох світових торговельних систем:

Перша – з центром у Месопотамії.

Друга – поліцентрична з епіцентрами у Персії, Греції, Римі, Індії, Китаї.

Третя – склалася у період середньовіччя з основним центром у Візантійській імперії, з орієнтацією торгівлі і бурхливою арабською експансією в торговельні центри Середземномор'я, Індійського океану і Південної Африки.

Четверта – пов'язана з Великими географічними відкриттями, науковими і промисловими революціями, розвитком індустріальної цивілізації.

Протягом четвертої світової торговельної системи значний вплив на її формування мала Європа з її чотирма фазами економічного розвитку:

ліберальний ринок (1900–1913 рр.); автаркія (1914–1950 рр.); регульований ринок (1950–1973 рр.) і неоліберальний ринок (з 1973 р.) [6, с. 88–92].

Перша хвиля відбулася у період між 1870 роком і Першою світовою війною. При цьому, на нашу думку, непереможним фактом є те, що ні керівництво країн – головних гравців на світовій арені, ні керівники компанії у ті часи ще не розуміли значення міжнародної торгівлі як двигуна розвитку світової економіки, що призведе до глобалізації. Після неї в умовах майже економічної автаркії провідні держави світу з появою на світовій політичній арені нової сили – Радянського Союзу з його закритою економікою і внутрішнім ринком відкритим практично тільки для тих товарів, які були потрібні для реалізації планів індустріалізації країни,

почали достатньо активний переговорний процес щодо лібералізації міжнародної торгівлі: 1923 рік – спрощення митних формальностей; 1924 рік – міжнародний торговельний арбітраж; 1925 рік – охорона промислової власності.

Пожвавлення міжнародної торгівлі було перервано Другою світовою війною, після закінчення якої встало питання щодо відновлення торгівлі, обсяги якої, наприклад, на Європейському континенті в 1935 році склали 9,4 млрд. дол. США, або 47% світових, а в 1945 році вони зменшилися до 4,1 млрд. дол., або до 16,7% світових. Ще до кінця війни стало ясно, що двосторонні угоди, на яких базувалася міжнародна торгівля все попередні роки, мають суттєві недоліки, оскільки майже кожна країна використовувала імпортні квоти як протипагу загрозам цього інструменту іншими країнами при очікуванні, що зиск від цього матимуть треті країни.

Потрібні були інші підходи і тому США взяли на себе ініціативу організації переговорів щодо створення нової системи міжнародної торгівлі, участь в яких прийняли як розвинуті, так і країни, що розвиваються. Зокрема США, Канада, Велика Британія, Австралія, Цейлон (нині Шрі Ланка), Бірма, Китай, Індія, Пакистан, Сирія та ін.

У 1947 році в Женеві 23 країни підписали Генеральну угоду щодо торгівлі і тарифів (ГАТТ), в якій було передбачено: зниження тарифів при затвердженні графіку їх реалізації; відміна в межах країн, що підписали угоду, всіх видів протекціонізму; застосування погоджених принципів і правил регулювання експорту та імпорту; проведення періодичних зустрічей уповноважених представників держав для обговорення подальших заходів розвитку торгівлі та виникаючих проблем і суперечок. Розпочалася **друга хвиля** глобалізації торгівлі.

Ця угода значно стимулювала розвиток торгівлі. Якщо через п'ять років після війни на початку дії ГАТТ обсяги торгівлі зросли більш ніж вдвічі, через 10 років знову більш ніж вдвічі, ще через 10 років знову більш ніж вдвічі, то після 1970 року почалася дія мультиплікативного ефекту в результаті приєднання до ГАТТ значної кількості інших країн (у 1991 році членами ГАТТ були 111 країн і ще 22 асоційованих), що сприяло майже вибуховому зростанню обсягів світового експорту с 313,9 млрд. дол. США в 1970 році до 5168,9 млрд. дол. США в 1995 році, або більш ніж у 16 разів.

Напередодні Другої світової війни світові обсяги експортної торгівлі ледве сягали 20 млрд. дол. США. Війна, природно, зруйнувала торгівлю на Європейському континенті. Якщо обсяги експорту європейських країн у 1935 році (з вересня 1939 р. на континенті вже йшли бойові дії) становили 9,4 млрд. дол., або понад 47% світових, то у 1945 р. вони зменшилися до 4,1 млрд. дол., або до 16,7%.

Через п'ять років після війни з початком дій Генеральної Угоди по торгівлі і тарифах обсяги експорту зросли більше, ніж у два рази, через 10 років більше ніж подвоїлись і ще через 10 років знову більше ніж подвоїлись, а після 1970 року розпочалася дія мультиплікативного ефекту, яка сприяла майже вибуховому зростанню обсягів світової торгівлі з

313,9 млрд. дол. у 1970 році до 2033,1 млрд. дол. у 1980 році, або більше ніж у шість разів.

На початку дій домовленостей, що були досягнуті протягом Уругвайського раунду переговорів зі створення СОТ, обсяги світової торгівлі у 1995 році перевищили обсяги 1945 році більше, ніж у 200 разів [7; 10; 11; 14; 15]. Багато в чому цьому «вибуху» торгівлі сприяв безпрецедентний розвиток транспортної інфраструктури – авіаційного, автомобільного, залізничного й водного транспорту, а також трубопроводів. Достатньо згадати мережу газопроводів Західний Сибір – Західна Європа. При цьому різко зменшилися ціни транспортування товарів.

Нині ми є свідками **третьої** хвилі глобалізації світової торгівлі, що розпочалася фактично з 1.01.1995 року, коли вступили в дію правила СОТ – організації, що стала правонаступницею ГАТТ, підписані у місті Маракеш у 1994 році. Її створенню передували сім раундів довгострокових переговорів, останнім з яких був Уругвайській.

Головний результат раунду – перехід від Договору по торгівлі до міжнародної Організації – СОТ, на правилах якої нині базується міжнародна торгова система, а саме правила це свого роду кодекс поведінки урядів у сфері регулювання зовнішньої торгівлі.

Створення цієї всесвітньої організації було зумовлено тим, що основною особливістю сучасної економіки є неможливість її розвитку тільки в межах національних кордонів. Більше того, основою національної політики кожної держави, незалежно від її розміру та рівня економічного розвитку, стало орієнтування на необхідність функціонування національних економік з урахуванням розвитку і потреб світового господарства. При цьому з 1995 по 2014 роки обсяги експорту зросли від майже 5,2 до понад 19,0 трлн. дол. США, або в 3,6 рази.

Оскільки головною особливістю розвитку світового ринку протягом життя одного покоління людей є стрімке зростання торгівлі, то автор зробив аналіз її змін у світі в цілому та групах країн з різним рівнем розвитку та по регіонах планети із застосуванням даних [7; 11; 14; 15], аналіз яких дозволив визначити особливості цих змін. **Перша** – темпи зростання обсягів торгівлі країн, що розвиваються, за період від 1980 до 2014 року в цілому перевищили темпи розвинутих країн майже у 2 рази, що зумовило підвищення питомої ваги цієї групи країн у світі від 29,6 до 44,6% при зменшенні питомої ваги розвинутих країн від 66,1 до 51,3%. Але слід враховувати, що чисельність населення країн, що розвиваються, перевищує населення розвинутих більше, ніж у 4,6 раз. Це зумовлює значну різницю в обсягах експорту товарів на одну особу. Якщо в розвинутих країнах у 2014 році ця величина становила понад 8440 дол., то в бідних – лише трохи більше 1430 дол. США. **Друга** – надзвичайно стрімкий розвиток країн Азійського континенту – насамперед Східної Азії, де пануюча роль належить Китаю. Так, якщо Азія в цілому збільшила обсяги експорту з 509,2 до 7579,9 млрд. дол., або майже у 18 разів, то Східна Азія – з 77,7 до 3763,3 млрд. дол., або у понад 48 разів, а Китай – з 18,1 до 2312,3 млрд. дол., або майже у 128 разів. **Третя** – зростання серед розвинутих країн світу значення групи розвинутих європейських країн, питома вага яких зросла з 66,3% у 1980 році до 67,9% у 2014 р. при відповідному

зменшенні питомої ваги Північної Америки з 19,7 до 16,8%, але при збереженні питомої ваги США на рівні 16,6. **Четверта** – хронічне відставання найбідніших країн світу. Природно, завдяки загальносвітовому зростанню обсягів торгівлі, експорт цих країн також збільшився, але тільки у 13,5 разів проти 13,9 разів по всіх бідних країнах. При цьому, питома вага експорту найбідніших країн світу до світових обсягів зросла від 0,7% у 1980 р. всього до 1,1% у 2014 році, а в межах угруповання бідних країн ця величина відповідно змінилася від 2,5 до 2,4%. **П'ята** – нарощування обсягів торгівлі послугами, які у 1990 році на світовому рівні склали трохи більше 18,0% загальних обсягів експорту, а у 2014 році досягли 20,9%. При цьому, якщо обсяги торгівлі товарами за 1990–2014 рр. зросли у 5,4 разів, то обсяги торгівлі послугами – у 6,4 раз. **Шоста** – те, що розвинуті країни нарощували обсяги торгівлі між собою: 1953 році – 38% загального експорту, 1963 – 49, 1973 – 54,6, 1987 – 54 і 1990 році – 76% (це було визначено самим фактом створення переважно розвинутих країнами системи ГАТТ, у межах якої було домовлено про скасування високих торговельних тарифів). Але після цього року намітилася тенденція поступового скорочення торгівлі розвинутих країн між собою. Хоча обсяги торгівлі розвинутих країн між собою залишаються занадто високими для сучасних умов глобалізації світової економіки, проте саме розвиток світової економіки, насамперед економіки бідних регіонів планети примушує розвинуті країни виходити на їх ринки. **Сьома** – превалювання темпів зростання обсягів торгівлі над темпами зростання ВВП. Восьма зростання відкритості економік як на регіональному рівні чи по угрупованню країн, так і по окремих країнах з різним рівнем розвитку. **Восьма** – зростання відкритості економік як на регіональному рівні чи по угрупованню країн, так і по окремих країнах з різним рівнем економічного розвитку.

За оцінкою відомого західного дослідника М. Кастельса, глобальна економіка є історичною реальністю, що здатна працювати як єдина система в режимі реального часу в масштабі всієї планети [4]. Але, на нашу думку, це твердження можна вважати лише побажанням, оскільки у сфері міжнародної торгівлі в сучасних умовах міжнародної інтеграції існують гострі протиріччя між окремими країнами та їхніми блоками і цього не можна не враховувати в умовах глобальної економіки. Яскравий приклад цього фактичний провал переговорів міністрів майже всіх країн світу в Канкуні (Мексика) після раунду торговельних переговорів у Доха (Катар). Ці переговори мали велике значення для політики у сфері сільського господарства, оскільки від їх рішень залежала подальша лібералізація світової торгівлі сільськогосподарською продукцією та здійснення аграрних реформ. Переговори в Канкуні підтвердили зростаючу зацікавленість країн, що розвиваються, у реформуванні сільського господарства, щоб активізувати свою роботу у СОТ. У СОТ ключову роль відігравали два зверхпотужних постачальники товарів на світовий ринок і водночас споживачі сільськогосподарської продукції – США та Європейський Союз. Вони фактично визначали всю політику СОТ. На переговорах у Канкуні США та ЄС запропонували для обговорення спільний документ щодо подальшого

розвитку світової торгівлі та проведення реформ у сільському господарстві, але їх пропозиції викликали несподіваний опір з боку країн, що розвиваються, і зрештою міністр торгівлі Мексики, що головував на переговорах, змушений був закрити засідання без прийняття рішень. На думку Т. Josling, цей факт засвідчив кінець гегемонії цих зверхпотужних партнерів у СОТ [8]. Але якщо бідні країни тільки починають відстоювати свої інтереси на рівні урядів, то в умовах глобалізації світової економіки набуває значного простору політика корпоративного глобалізму, або «економічного імперіалізму» [1], за принципами якого в усьому світі діють транснаціональні компанії розвинутих країн через понад 800 тис. своїх відділень, загрожуючи економічній безпеці практично будь-якої країни світу.

До речі, до заходів сприяння торгівлі в СОТ розуміється удосконалення вимог до документації та процедур на предмет їхнього відповідності нормам, які застосовуються при здійсненні експортно-імпорتنих і транзитних операцій, а відносно урядових закупок договір по них в той час розповсюджувався лише на ті країни, які його прийняли – Гонконг, Південна Корея та Сінгапур. Завданням групи було розробка положень, які б, у першу чергу, забезпечували прозорість таких закупок як до, так і після підписання контрактів при створенні в країнах внутрішніх механізмів контролю за їх здійсненням.

Разом із тим при всіх успіхах діяльності СОТ розпочалася її критика, не тільки з боку країн, що розвиваються, а й з боку розвинутих країн, яка призвела до закликів двох західних дослідників ліквідувати СОТ.

При цьому Р. Мохибер і Р. Вейсман вважають, що якщо деякі з цих проблем, як, наприклад, схильність СОТ до таємності, потенційно можуть бути вирішені, то головні проблеми – пріоритет комерції над іншими цінностями, обмеження демократичного прийняття рішень і тиск на локальні економіки – ні. Вони, безпосередньо притаманні СОТ і тому СОТ повинна припинити діяльність і чим швидше, тим краще [5, с. 93–94].

Під тиском країн третього світу, незадоволених політикою розвинутих країн у сфері сільського господарства та легкої промисловості, спрямованої на субсидування експорту цих товарів при водночас високих тарифах на напівготову і готову продукцію, насамперед із країн, що розвиваються, в 2001 році в м. Доха, Катар розпочався Дохійський раунд переговорів, названий раундом розвитку. Вже на самому його початку країни, що розвиваються відхилили пропозицію ЄС щодо обговорення конкурентної політики і сприяння розвитку торгівлі та інвестицій (так звані «Сінгапурські питання»), усунення піків тарифів, торговельних аспектів інтелектуальної власності, існування правил здійснення державних закупок та ін. Після цього протягом понад 10 років майже нічого не було змінено.

На фоні зростаючої критики діяльності СОТ як з боку спеціалістів, так і з боку країн, що розвиваються, насамперед, політики СОТ у сфері сільського господарства та легкої промисловості при відновленні текстильної війни, в основному проти Китаю та Індії, яку (політику) фактично диктували розвинуті країни, Дохійський раунд переговорів практично закінчився в

грудні 2013 року, коли, за ініціативою нового керівника СОТ Р. Азеведо, на острові Балі представниками 159 країн був погоджений і підписаний «Балійський пакет реформ» щодо спрощення митних правил і процедур міжнародної торгівлі, скорочення субсидій фермерам розвинутих країн, допомоги найменш розвинутих країнам і полегшення доступу на світові ринки бідним країнам, фактично розпочавши, на нашу думку, **четверту хвилю** глобалізації світової торгівлі.

За оцінкою аналітиків реалізація цих домовленостей дозволить зрости світової економіці додатково на 1 трлн дол. США при створенні 20 млн. нових робочих місць в основному в бідних країнах.

За оцінкою СОТ спрощення бюрократичних і митних процедур дозволить скоротити платежі на кордоні вдвічі – до 5% вартості товарів при водночасном зменшенні обсягів обороту документів і прискоренні міжнародних товаропотоків, тоді як, наприклад, за старими правилами компаніям в середньому було потрібно 36 годин, щоб перевезти товар через митницю із Замбії в Зімбабве, що небезпечно для швидкопсуваючихся продуктів. В цілому СОТ очікує, що реалізація Балійського пакету буде сприяти зростанню експорту розвинутих країн на 5%, а бідних – на 10% [9].

Слід зазначити, що багаті та найбільш розвинуті бідні країни погодилися знизити тарифи на товари з найбідніших країн, а також те, що країни погодилися ініціювати скаргу до СОТ проти тих країн, які порушують правила щодо субсидування сільського господарства. Це своєрідне перемир'я лише на чотири роки, протягом яких країни повинні увійти в рамки правил субсидування аграрного сектору.

Природно, що більшість спеціалістів розцінює цю угоду як історичну, а сам Р. Азеведо вважає, що вона повертає СОТ її всесвітній характер.

Разом із тим, це ще не означає завершення Дохійського раунду переговорів, оскільки Угода повинна бути схвалена урядами кожної країни-члена СОТ. Тільки після цього вона набере чинності. Завершити Дохійський раунд переговорів буде складно про що свідчить те, що вже 31 липня 2014 року Індія заблокувала в СОТ погодження щодо спрощення процедур торгівлі, мотивуючи відсутністю зрушень у вирішенні питань зі створення запасів продовольства і наполягаючи ще на переговорах у Балі мати право на субсидування виробництва зернових у рамках власного закону щодо продовольчої безпеки.

В цілому застосування правил ГАТТ і СОТ насамперед позитивно вплинули на розширення участі в міжнародній торгівлі бідних країн. Якщо в 1980 році питома вага експорту товарів країнами, що розвиваються, складала 29,6%, а розвинутих – 66,1%, то через 24 роки питома вага перших зросла до 45,1%, або на 15,5 пунктів, а розвинутих, навпаки, зменшилася до 51,3%, або на 14,8 пункти [наші розрахунки за даними – 13].

Таким чином, можна констатувати вирішальну роль глобальних трансформацій у сфері управління міжнародною торгівлею для її розвитку за правилами ГАТТ, а потім СОТ. З іншого боку крім зростаючої критики діяльності СОТ є реальна загроза припинення її (СОТ) існування про що свідчить вибухове розповсюдження за останні роки у сфері торгівлі двосторонніх угод щодо створення зон вільної торгівлі

та митних союзів, чисельність яких, зареєстрованих у СОТ, зросла з 99 у 2005 році до 214 у 2011 році.

У цілому слід зазначити, що сучасна система світової економіки і торгівлі пройшла складний шлях від доіндустріальної економіки до формування Світової організації торгівлі, що нині об'єднує понад 150 країн світу.

За нашою оцінкою, різноманітність як процесів глобалізації світової економіки, так і поглядів на неї політиків і дослідників багатьох країн свідчать про великі зміни (хоча вони й не охоплюють усі регіони світу однаковою мірою), що відбуваються у світі, про «великий вітер перемін», про вступ усіх країн світу наприкінці минулого тисячоліття до дуже складного перехідного періоду, що характеризується глобалізаційним впливом на всі сторони життя світового суспільства, включаючи міжнародну торгівлю.

Аналіз змін цих особливостей, рівнів виробництва окремих видів продукції та торгівлі ними, зміни поглядів людей на харчування під впливом інформаційної революції, посилення міграції людей за різними причинами, названої нами мирним завоюванням територій, дозволило сформулювати теорію **глобалізаційного впливу** міжнародної торгівлі.

Під впливом глобалізаційних процесів у сфері спілкування націй через туризм, засоби масової інформації, Internet тощо дуже змінилися смаки значної частини населення афроазіатських країн. Фактично в цих країнах крок за кроком відбуваються інституційні зміни у сфері неофіційних обмежень, до яких відносяться звичай людей у сфері споживання конкретної продукції, що зумовлює зміни обсягів як виробництва, так і внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Свій внесок надає гіпертрофована міграція, що забезпечує зростання попиту на продукцію, вживати яку звикли мігранти на їх батьківщині. Фактично можна вести мову щодо формування **інтегрованої світової торговельно-постіндустріальної системи (ІСТПС)**, яка породжує нові вимоги до людини – її освіти, кваліфікації, знань тощо при водночас величезних змінах уподобань і менталітету людей як у повсякденному житті, так і у взаємовідносинах між особами та націями.

Список використаних джерел

1. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма: монография / О. Г. Белорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 380 с.
2. Бхагвати Дж. В защиту глобализации: [пер. с англ.] / Дж. Бхагвати. – М.: Ладомир, 2005. – 448 с.
3. Доклад Всемирного банка и Международного Валютного Фонда: мир на этапе крупного демографического перехода с далеко идущими последствиями в области миграции, бедности и глобального развития / Интернет ресурс. – Режим доступа: C. \ Documents and Setting. – Назва з екрану.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура: [пер. с англ.] / М. Кастельс. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
5. Мохибер Р. 10 причин ликвидации СОТ: Глобальный курс. Анализ процессов глобализации в свете различных методологий / Р. Мохибер, Р. Вейсман // Сб. статей под ред. В. Савина. – Сумы: ИТД «Университетская книга», 2003. – С.93–94.
6. Филипенко А. С. Экономическая глобализация: истоки и результаты / А. С. Филипенко. – М.: Экономика, 2010. – 511 с.
7. Commodity Yearbook 2003. – New York, Geneva: UN, 2003. – V.1. – 273 p.
8. Josling T. After Cancun: what next for agriculture subsidies? / T. Josling // Euro-Choices, 2003. – №3. – P.12–17.
9. Ministerial conference ninth session Bali: 3–6 December 2013 / Интернет ресурс. – Режим доступа: <https://www.wto.org>. – Назва з екрану.

10. Statistical Yearbook, 1951. – New York: UN, 1951. – 617 p.
11. UNCTAD Handbook of Statistics. – New York, Geneva: UN, 2005. – 454 p.
12. UNCTAD Handbook of Statistic. – New York, Geneva, 2009. – 502 p.
13. UNCTAD Handbook of Statistic. – New York, Geneva, 2015. – 398 p.
14. Yearbook of International Trade Statistics, 1960. – New York: UN, 1962. – 604 p.
15. Yearbook of International Trade Statistics, 1980. – New York: UN, 1981. – 1235 p.
16. World Internet Users Statistics / Интернет ресурс. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua>. – Назва з екрану.

References

1. Belorus O. G. Jekonomicheskaja sistema globalizma: monografija / O. G. Belorus. – K.: KNEU, 2003. – 380 s.
2. Bhagvati Dzh. V zashhitu globalizacii: [per. s angl.] / Dzh. Bhagvati. – M.: Ladomir, 2005. – 448 s.
3. Doklad Vsemirnogo banka i Mezhdunarodnogo Valjutnogo Fonda: mir na jetape krupnogo demograficheskogo perexoda sdaleko idushhimi posledstvijami v oblasti migracii, bednosti i global'nogo razvitiya / Internet resurs. – Rezhym dostupu: C. \ Documents and Setting. – Nazva z ekranu.
4. Kastel's M. Informacionnaja jepoha: Jekonomika, obshhestvo i kul'tura: [per. s angl.] / M. Kastel's. – M.: GU VShJe, 2000. – 608 s.
5. Mohiber R. 10 prichin likvidacii SOT: Global'nyj diskurs. Analiz processov globalizacii v svete razlichnyh metodologij / R. Mohiber, R. Vejsman // Sb. statej pod red. V. Savina. – Somy: ITD «Universitetskaja kniga», 2003. – S.93–94.
6. Filipenko A. S. Jekonomicheskaja globalizacija: istoki i rezul'taty / A. S. Filipenko. – M.: Jekonomika, 2010. – 511 s.
7. Commodity Yearbook 2003. – New York, Geneva: UN, 2003. – V.1. – 273 p.
8. Josling T. After Cancun: what next for agriculture subsidies? / T. Josling // Euro-Choices, 2003. – №3. – P.12–17.
9. Ministerial conference ninth session Bali: 3–6 December 2013 / Internet resurs. – Rezhym dostupu: <https://www.wto.org>. – Nazva z ekranu.
10. Statistical Yearbook, 1951. – New York: UN, 1951. – 617 p.
11. UNCTAD Handbook of Statistics. – New York, Geneva: UN, 2005. – 454 p.
12. UNCTAD Handbook of Statistic. – New York, Geneva, 2009. – 502 p.
13. UNCTAD Handbook of Statistic. – New York, Geneva, 2015. – 398 p.
14. Yearbook of International Trade Statistics, 1960. – New York: UN, 1962. – 604 p.
15. Yearbook of International Trade Statistics, 1980. – New York: UN, 1981. – 1235 p.
16. World Internet Users Statistics / Интернет ресурс. – Режим доступа: <https://www.google.com.ua>. – Назва з екрану.

Vlasov V. I., Doctor of Agricultural Economics, Professor, Chief Researcher, National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Waves of international trade and especially its development

The purpose of the article – to assess the development of global trade processes. Methods of research – analysis of the evolution of world trade over the period 1990–2014, the identification of the features of these processes and its waves of globalization. Key findings: 1. Forced action by countries within the rules of the «golden corset»; 2. the deep integration of the financial sector in the formation of a powerful finance market; 3. Increased flows of foreign direct investment (FDI); 4. The tendency to improve the trade balance (exports–imports) of countries with economies in transition; 5. The increase in internal trade (export) within the regional–governmental trade associations; 6. Change the main products of export structure by increasing the share of natural gas exports, oil and oil products; 7. Wavy increase in world exports; 8. The gradual decrease in reduction of power politic institutions with access to the forefront of world politics enormous financial resources; 9. The rapid development of information technologies; 10. The unprecedented strengthening of transnational companies; 11. Hypertrophic wave of migration; 12. Delegation by States of their powers to supranational entities and organizations; 13. The increase in unequal countries with different levels of economic development; 14. Further trade liberalization.

Keywords: international trade, exports, economic development, the wave of globalization of trade, openness of the economy, globalization influence, the system.

* * *